

M. Domènech¹
J. Santoja²

1. INTRODUCCIÓ

En informes de l'OCDE de mitjan dels anys setanta ja es diferenciaven tres categories de regions des de la perspectiva de l'activitat agrícola:

– Regions desfavorides o endarrerides amb predomini de l'agricultura i amb unes condicions econòmiques i socials per sota de la mitjana.

– Regions agrícoles «normals», on l'activitat agrària és preponderant i les condicions socioeconòmiques i urbanes són satisfactòries.

– I finalment, les regions d'activitat intensa on l'agricultura no representa res més que una utilització del sòl entre moltes d'altres, són regions caracteritzades per una nombrosa població, per una forta concentració urbana i industrial, i per un desenvolupament econòmic i social superior a la mitjana. L'agricultura que s'hi practica s'anomena agricultura periurbana.

La mateixa OCDE defineix a aquest tipus d'agricultura, l'agricultura periurbana, «com aquella activitat agrícola que es fa en la perifèria d'una aglomeració urbana, on la presència i extensió d'aquesta influeix directament sobre les activitats econòmiques i socials». O més directament com aquella agricultura «que suporta efectes contraris (en termes de costos, de terres sotretes a l'agricultura, de comercialització, de medi ambient, d'incerteses, etc.) pel fet de la presència i de l'expansió de la urbanització».

1. Enginyer tècnica agrícola. Gerent del Patronat de Promoció del Consell Comarcal del Baix Llobregat.

2. Enginyer tècnic agrícola. Delegat a Barcelona de l'empresa de Serveis de la Unió de Pagesos.

3. Aquest article correspon a la conferència donada pels autors: Miquel Domènech i Roig i Ismael Santonja i Ivorra, amb motiu dels Debats Agraris sobre: Un nou concepte de gestió de l'espai agrari: Els Parcs Agrícoles, celebrats el dia 25 d'abril de 1995, a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans.

Molts cops malauradament li escauria més la definició següent: agricultura periurbana correspon a aquelles fases terminals de les quals havia estat una agricultura puixant.

2. TRETS CARACTERÍSTICS DE L'AGRICULTURA PERIURBANA A CATALUNYA

El creixement urbà-industrial de Catalunya implantat paradoxalment en els millors sòls agrícoles, on hi ha o hi ha hagut una agricultura pròspera (deltes, riberes del riu, planes, bona part de la franja litoral, etc.) fa que vagin incorporant-se zones agrícoles a la condició de periurbanes. Les zones agrícoles que ja tenen aquesta consideració des de fa anys veuen accentuats progressivament els problemes que se'n deriven.

És així que a Catalunya les àrees d'agricultura periurbana van en augment, i tenen un pes considerable en la producció agrícola final. Cal, per tant, atorgar-los la importància que es mereixen.

És prou sabuda la debilitat comparativa del sector agrari respecte de les altres activitats econòmiques, ja que precisa molta terra (bé escàs i molt sol·licitat), per poder desenvolupar la seva activitat. Aquest fet afavoreix el retrocés i la marginalització de l'agricultura en les àrees periurbanes, on s'assoleix una forta competència en l'ús del sòl. Tot això porta a pensar que avui en dia, ben entrats els anys 90, i davant una nova empenta de la represa econòmica general, es pugui acabar amb bona part de l'agricultura d'algunes comarques de Catalunya. No s'ha d'oblidar que hom parla de l'agricultura més intensiva, que correspon a l'assentada en aquestes zones.

La problemàtica específica de l'agricultura periurbana té matisos i intensitats diverses, segons quina sigui la realitat que l'envolti. Hi ha, però, uns condicionants comuns:

- Trossejament de les unitats geogràfiques agrícoles homogènies.
- Destrucció i alteració d'infraestructures agrícoles, algunes d'elles seculars.
- Penetració d'activitats marginals que la ciutat foragita, construccions i usos il·legals.
- Increment dels robatoris i actes vandàlics.

– Alt preu del sòl agrícola, desmesurat pel rendiment que se'n pot treure agràriament. I fiscalitat elevada que se'n deriva.

– Especulació del sòl en l'espera d'un major valor. Augment de les zones ermes.

– Dificultat de trobar terra en arrendament conseqüència de l'actitud anterior.

– Parcel·lacions minúscules i proliferació de barraquisme hortícola, llocs particulars d'esbarjo, etc.

– Contaminació de les aigües superficials i subterrànies.

– Contaminació atmosfèrica.

– Contínua demanda de sòl per instal·lar-hi infraestructures i serveis, via expropiació.

Els resultats de la influència urbanoindustrial i de serveis es manifesta mitjançant una profunda deteriorització del marc natural, que havia estat la gènesi de la puixança agrícola. La modificació restrictiva de l'entorn encotilla la pràctica agrícola.

La incertesa en la continuïtat de les explotacions impossibilita la inversió i modernització de les explotacions i, lògicament, aborta el desenvolupament agrari. Aquest fet de la manca de seguretat en la pervivència de l'explotació, no ja a llarg, sinó a mitjà termini, comporta un progressiu abandonament del conreu de les terres, la qual cosa actua com a realimentador d'aquesta incertesa.

Als condicionants periurbans cal afegir la crisi general de l'agricultura:

– Envel·liment de la població activa i poc recanvi generacional.

– Estructures arcaiques. Dimensions petites de les explotacions

– La internacionalització de l'economia, amb la corresponent obertura de mercats ha comportat unes noves conductes en les nostres formes de comercialitzar, provocant desgavells de preus i saturació de productes que repercuteixen en els agricultors. Esmertant el lliure mercat s'emparen actituds de competència deslleial, basades en la desigualtat dels costos socials i altres aspectes que desvirtuen precisament el lliure mercat.

3. NECESSITAT DE MANTENIR L'AGRICULTURA PERIURBANA

Per contra, però, creix la sensibilitat mediambiental respecte a l'ordenació del territori, i existeix una demanda social de protecció del espais que determinen aquests valors. Les zones agrícoles periurbanes són molt sovint un element a considerar pel que fa a l'equilibri del territori, el paisatge, i un seguit de factors que afecten el medi, específics de cada indret. En aquest sentit, les zones agrícoles es veuen revaloritzades pel seu interès mediambiental:

- Les zones agrícoles permeten la recàrrega dels aqüífers, la utilització de residus de les ciutats (aigües depurades, compost, etc.).
- La pràctica agrícola assegura un ús correcte del sòl i possibilita la presència d'amplis espais oberts sense cap cost addicional per a l'administració, ans al contrari. Algunes formes d'agricultura poden fer de coixí de zones naturals.

Hi ha més arguments en defensa de la permanència de l'agricultura en zones periurbanes. Raons d'estratègia econòmica per garantir la diversitat productiva, deixant de concentrar el risc en pocs sectors econòmics. Encara que sembli una contradicció l'agricultura consolidada, suporta les crisis econòmiques millor que d'altres sectors.

Hom pot veure que bona part de les raons per mantenir l'agricultura passen per arguments aliens al sector mateix, és a dir, el benefici que significa la persistència de l'agricultura en aquestes zones recau directament sobre la societat que viu al seu entorn.

4. COM SOLUCIONAR EL CONFLICTIU BINOMI: AGRICULTURA-DESENVOLUPAMENT URBANÍSTIC

Ja s'ha esmentat que els interessos econòmics que planen sobre els territoris periurbans, exerceixen una pressió indubtable sobre el territori agrícola. Si, d'altra banda, es creu necessari preservar l'agricultura, és obvi que es genera un conflicte. La resolució del qual, en una societat que es considera democràtica, passa per la planificació del territori.

L'ordenació del territori ha de preveure un seguit d'espais lliures, proporcionals a la magnitud del territori que es vol ordenar, en benefici de la qualitat de vida ambiental dels ciutadans que viuen en el seu entorn.

Ara bé, aquests espais, en el seu disseny final, travessat per múlti-

ples infraestructures, amb superfícies més o menys reduïdes, i amb formes irregulars, poden presentar seriosos problemes per al manteniment de l'activitat professional agrària. Els nombrosos condicionants, a què estarien sotmeses les explotacions, limitarien fortament la competitivitat de les seves produccions, obtingudes amb un major cost. Amb la competitivitat limitada, és obvi que en el context de l'agricultura actual, i de la qual es pot preveure per al futur, la majoria d'aquestes explotacions acabarien desapareixent.

Convé ressaltar que aquesta situació no és forçosament generalitzable a tota l'agricultura periurbana, ja s'ha comentat la diversitat d'agricultures periurbanes, sinó que és aquella que es troba més intercalada en la trama urbana, industrial, de serveis i d'infraestructures diverses, i que corre el risc de desaparèixer físicament del territori a curt i mitjà termini.

En aquests casos, en els quals ja la problemàtica periurbana es manifesta en la seva forma més impactant, no resulta ja suficient que els corresponents plans generals d'ordenació urbanística qualifiquin un sòl com a no urbanitzable⁴, de valor agrícola i estableixin un seguit de limitacions constructives i d'usos en la normativa. Calen mesures complementàries per part de l'Administració per tal que les explotacions agrícoles tinguin les mínimes condicions de viabilitat econòmica, i la possibilitat de competir al mercat.

Perquè les explotacions es mantinguin, calen perspectives de futur, és a dir, una estabilitat garantida per tal d'efectuar inversions i millorar-ne la productivitat, per desenvolupar-se, en definitiva. Hi ha una clara relació entre la certesa en la continuïtat agrícola d'una zona i el desenvolupament del seu potencial agrari. En la mesura que es garanteixi la dita continuïtat, i per tant totes les actuacions previsibles que afectin aquest territori tinguin en compte aquesta premissa i la respectin, s'està, a la vegada, propiciant el desenvolupament de les potencialitats agrícoles de la zona. S'afavoreix la inversió, es realitzen millores, es creen infraestructures, etc. És a dir, s'intenta d'obtenir el màxim rendiment que és el principi que governa l'activitat productiva i mercantil.

Però quan la preservació no és garantida, aleshores el màxim rendiment obtenible no passa per intensificar l'activitat agrària, sinó per treure'n rendiments, més alts ben segur, provinents de la realització d'altres activitats. El sòl passa a tenir la consideració de reserva, expectant, susceptible a curt

4. A través de les lleis del sòl s'ha ordenat el territori en sòl urbà, urbanitzable i no urbanitzable. Aquestes qualificacions es relativitzen o no tenen el mateix valor a tots els indrets. Històricament, en municipis en creixement el sòl no urbanitzable es deia de reserva urbana. És a dir, el concepte que es tenia del sòl era que tot era susceptible d'urbanitzar i que la diferència entre una qualificació i altra es basava en la prioritat de fer-ho abans o després, és a dir, estrictament temporal.

o mitjà termini d'un canvi d'ús normalment força onerosos per als seus propietaris i finalment provocar, per la força dels fets consumats, el canvi de qualificació.

Les pressions urbanístiques que s'exerceixen en aquestes àrees, fan que la durada dels plans generals d'ordenació urbanística no garanteixin aquesta estabilitat, independentment de les modificacions que durant la seva vigència es poden introduir, especialment per implantar infraestructures d'abast supramunicipal.

Per tot això, cal un instrument diferent que reconegui i potencii els valors positius de les zones agrícoles respecte del conjunt del territori i, per tant, dels valors que justifiquen aquest manteniment, i el desenvolupament de les explotacions agràries. Això només és possible amb una política enèrgica que confereixi una acció equilibradora del territori. És l'Administració pública, a la qual els ciutadans li han donat la responsabilitat de vetllar per la qualitat del seu territori, qui ha d'assumir aquesta responsabilitat.

5. PARC AGRÍCOLA. CARACTERÍSTIQUES I TIPOLOGIA

La proposta de parc agrícola neix de la necessitat de disposar d'una figura del planejament, en l'ordenació territorial, que permeti no solament assegurar i preservar l'ús agrícola d'una zona, sinó que a la vegada el potencii.

El parc agrícola és, genèricament, el que es conforma a partir d'una qualificació urbanística, considerada com a sistema, que recull d'una banda els valors positius de les seves funcions en el territori, concebant-se com un equipament de la ciutat metropolitana o conurbació, i reforçant la seva estabilitat i control d'usos. D'altra banda, permet que a través de l'Administració pública, es puguin crear i desenvolupar mecanismes de gestió d'aquest territori per tal d'afavorir la viabilitat econòmica i el desenvolupament de les explotacions agrícoles. Constituir i consolidar un marc on les explotacions puguin obtenir el màxim rendiment que és el principi que governa l'activitat productiva mercantil.

A Catalunya, només hi ha un cas de recent creació amb el Pla general de Sabadell, però que encara no s'ha desenvolupat. A Europa hi ha diferents models de parcs agrícoles temàtics amb finalitats culturals, turístiques, de promoció de productes, etc., així com parcs agrícoles extensius, aquests darrers encara molt recents.

És així que els models que tot seguit s'enumeren responen a estratègies diferents:

– Parc agrícola tipus «museu», testimonia el que havia estat el passat, un cop gairebé extingida l'agricultura de la zona. Són parcs de petites dimensions, amb poques explotacions més o menys subvencionades.

– Parcs agrícoles temàtics. Per promocionar productes agrícoles, artesanals o una certa imatge de país. Poden ser més o menys extensos i estan molt relacionats amb l'activitat turística.

– Parcs agrícoles de protecció de l'activitat agrària i dels valors paisatgístics i naturals. Es poden plantejar com a conservació del que ara hi ha i/o com a un instrument d'intervenció per redreçar situacions més o menys degradades. En aquest cas, s'ha de diferenciar entre parcs mitjans i parcs extensius.

Els de grandària mitjana assoleixen una superfície no superior a les cinc mil ha, se situen a l'entorn de ciutats mitjanes i grans. Persegueixen, fonamentalment, la preservació de l'equilibri territorial en una escala municipal o metropolitana, segons el cas, i dels seus valors naturals.

Els de parcs extensius disposen de superfícies superiors a les 5.000 ha. Actuen com a equilibradors del territori a escala regional, alhora que sovint acullen en el seu interior espais naturals protegits amb una normativa diferenciada. A la Llombardia predomina aquest darrer model.

6. PROPOSTA DE PARC AGRÍCOLA AL BAIX LLOBREGAT, ARQUETIP D'AGRICULTURA PERIURBANA

La proposta que es ve treballant en el Baix Llobregat, delta i vall baixa, aplega un àmbit de prop de les 5.000 ha de regadiu, es basa en les línies següents:

L'ús d'aquest parc ha de ser eminentment agrícola. Les activitats de lleure han de quedar limitades a l'interès cultural, paisatgístic o formatiu relacionat amb l'activitat agrària.

L'existència del Parc comportarà la constitució d'un òrgan de gestió amb competències i recursos per exercir la seva activitat. Si no és així, el buit que es generaria, mantindria la provisionalitat i la manca de directrius causants en bona part de la crisi actual d'aquestes zones.

Les característiques fonamentals de parc agrícola serien:

- La qualificació urbanística de parc agrícola, amb la consideració de sistema. Figura del planejament que permet més joc que les derivades de la categoria de sòl no urbanitzable.

- La normativa urbanística, com a reguladora dels usos, hauria de tenir en compte els aspectes següents: condicions i característiques de la edificacions permeses, elements del paisatge, hivernacles, patrimoni a conservar, parcel·lacions, usos permesos i protecció del medi.

- Els usos: convé insistir en l'ús agrícola del territori del parc. Les activitats de lleure s'han de limitar al passeig pels camins autoritzats a tal efecte. Es preveuen també les activitats didàctiques o de divulgació de la història, el patrimoni i la producció agrícola que es puguin realitzar en algun indret del parc.

L'ús agrícola no és concebut com el manteniment d'un peça de museu, intocable, sinó com una activitat econòmica dinàmica que es desenvolupa amb respecte al seu entorn, i inserida en el mercat.

- La gestió pública implica intervenir en els aspectes següents:

a) Vetllar pel compliment de la normativa.

b) Redactar el Pla de desenvolupament agrícola: aquest Pla hauria de preveure les actuacions necessàries en infraestructures i serveis comuns de les explotacions del Parc, així com determinar les orientacions generals que en els àmbits de la producció i de la comercialització semblin més apropiades per al desenvolupament de la zona, i com a conseqüència d'això, fixar els tipus d'ajuts necessaris per afavorir la implementació de les esmentades orientacions.

c) Equipament del parc: condicionament de camins i desguassos, vigilància i seguretat, subministrament d'aigua de reg, creació d'una àrea de serveis, i altres, en funció del que determini el Pla de desenvolupament.

d) Política de sòl: tot i que es manté la propietat privada del sòl, es preveu la possibilitat d'intervenir per tal d'afavorir l'ampliació de les explotacions, i l'accés de nous cultivadors. Per això es podrà intervenir en el mercat del sòl, així com gravar les finques abandonades per afavorir la venda o l'arrendament.

És en aquest apartat on rau la garantia de viabilitat del projecte. La impossibilitat de corregir les tensions que es produeixen pel diferencial de preus, segons sigui agrícola o urbanitzable un sòl,

ha distorsionat el mercat de la terra i ha estat un dels motius que ha fet fracassar la política de contenció de canvi d'usos. Cal, a través de paulatines etapes, regular el mercat fins normalitzar-lo. Per efectuar aquesta política calen recursos, obtenibles mitjançant els mateixos plans de desenvolupament i d'infraestructures previstos en el delta i vall baixa. Es fa imprescindible crear i dotar un fons de terres i gestionar-lo.

e) Compensacions de suport directe a les explotacions en funció de limitacions concretes que puguin tenir.

– L'òrgan de gestió ha de disposar de les competències i recursos necessaris, i implicar les diferents administracions i organitzacions dels usuaris que actuen en l'àmbit del parc.

Una vegada exposat aquest model del parc agrícola, cal remarcar, un cop més, que cada realitat d'agricultura periurbana pot requerir un model diferenciat de parc, per tal de respondre a la tipologia de problemes i limitacions que pateix l'activitat agrària. De la mateixa manera, l'òrgan gestor del parc pot ser també diferent en cada cas.

BIBLIOGRAFIA

- OCDE. *L'agriculture dans l'aménagement des aires peri-urbaines*. París, 1979.
- UNIÓ DE PAGESOS-MARESME. *Per la defensa de l'espai agrari a la comarca del Maresme*. Argentona, 1980.
- UNIÓ DE PAGESOS-BAIX LLOBREGAT. *Reflexions i propostes per una política d'ordenació i protecció de l'agricultura al Baix Llobregat*. Sant Boi de Llobregat, 1980.
- PUBLICACIONS DEL COL·LEGI OFICIAL D'ARQUITECTES DE CATALUNYA. *L'ordenació del territori i l'agricultura en comarques densament poblades*. Barcelona, 1980.
- CONSEJERIA DE ORDENACIÓN DEL TERRITORIO, MEDIO AMBIENTE I VIVIENDA DE LA COMUNIDAD DE MADRID. *Agricultura periurbana*. Madrid, 1985.
- CORPORACIÓN METROPOLITANA DE BARCELONA. *Usos agrícolas en los márgenes i delta del Llobregat*. Barcelona, 1986.
- MAPA. *Agricultura periurbana. Jornadas franco-españolas*. Madrid, 1988.
- CEPFAR. *La diversification de l'agriculture dans les zones peri-urbanes en Europe*. Brussel·les, 1993.
- AJUNTAMENT DE SABADELL. *El paisatge que ens envolta. La protecció de l'espai agrícola i forestal periurbà*. Sabadell, 1995.
- CONSELL COMARCAL DEL BAIX LLOBREGAT. *Pla Estratègic del Baix Llobregat*. Sant Feliu de Llobregat, 1995.
- DARP. *Pla sectorial de l'agricultura periurbana*. Barcelona, 1995.